

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ НАФТОГАЗОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО НАФТОГАЗОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

СТРЕКАЛЬ Олег Олегович - аспірант Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, (м. Київ, Україна)

В статті здійснено дослідження передпосылок формування і розвитку ефективного нафтогазового сектора України в умовах європейської інтеграції і проблем забезпечення конкурентоспособності і ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств в цих умовах. Актуалізується значення підвищення ефективності діяльності державних компаній нафтогазового сектора до європейського рівня з метою створення ефективного локального нафтогазового ринку і вихода на глобальний ринок в якості рівноправного гравця з потенціалом розвитку. Згадується потреба гармонізації нормативно-правової бази в нафтогазовій сфері к вимогам Європейського Союзу, структуризації вітчизняного капіталу і організаційних елементів нафтогазового сектора в потужні фінансово-промислові образи, розвитку інновацій, підтримки і захисту національних інтересів і застосування по відношенню к державним нафтогазовим підприємствам дійсних інструментів фінансового контролю.

Ключові слова: державні нафтогазові підприємства, нафтогазовий сектор, конкурентоспроможність, європейська інтеграція, міжнародні ринки нафти та газу, інноваційний розвиток, глобалізаційні процеси, державний фінансовий контроль.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями

Державні нафтогазові підприємства як суб'єкти нафтогазового сектора України

значною мірою визначають ефективність функціонування даного сектора та економічну стабільність та розвиток економіки країни в цілому, маючи потенціал сприяти зміцненню на європейському нафтогазовому ринку позицій України в умовах євроінтеграції нашої країни. У той же час, проблеми функціонування та розвитку державних нафтогазових підприємств, зокрема, інертність у прийнятті стратегічно важливих рішень, залежність від політичної кон'юнктури в країні та рішень конкретних державних лідерів, забюрократизованість, складність організації процесів ухвалення рішень та значна кількість інших обставин не тільки ускладнюють рух у напрямку виходу до європейської бізнес-спільноти ефективних, потужних, таких, що динамічно розвиваються гравців нафтогазового сектора, але й з року в рік знижують ефективність діяльності державних нафтогазових підприємств на вітчизняному ринку, що, по суті, вже зараз, відзначається фактично збитковістю багатьох держпідприємств сектора, їх дотаційністю з держбюджету, невизначеністю перспектив функціонування взагалі в існуючій формі.

З огляду на те, що діяльність державних нафтогазових підприємств є для України на даному етапі її розвитку основою функціонування, дослідження ролі та особливостей їх діяльності, перспектив їх впливу на формування ефективного нафтогазового сектора, є актуальною науковою проблемою, яку передбачається дослідити в даній статті.

Зазначені обставини, разом з необхідністю врахування визначальної тенденції європейської інтеграції в процесах розвитку державних нафтогазових підприємств [2], нафтогазового сектора країни та економіки України в цілому, обумовили актуальність теми та мету даної наукової статті.

Аналіз досліджень і публікацій

Вивченню проблем діяльності великих підприємств, розвиток яких впливає на функціонування секторів економіки та економіки країни в цілому, присвячені роботи О. Белоруса, В. Засадко, С. Зоріна, Т. Кальченко, І. Костикова, Н. Кондратьєва, Д. Лукьяненко, Є. Панченко, Ю. Пахомова, Л. Руденко та ін. Різними аспектам вивчення впливу процесу глобалізації на формування та розвиток великих підприємств присвячені роботи зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема У. Бека, В. І. Боргіва, М. Кастельса, Дж. Майера, І. А. Уткіна, І. О. Бочан, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця та інших, проте і нині ці питання є актуальними, особливо в кон-

тексті потреби пошуку стратегічних напрямів розвитку вітчизняних державних нафтогазових підприємств і підвищення їх конкурентоспроможності.

Метою даної статті є дослідження ролі та особливості діяльності державних нафтогазових підприємств у формуванні ефективного нафтогазового сектора України в умовах європейської інтеграції та проблем забезпечення їх конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Викладення матеріалу та результати

За визначенням М. Портера: «... на міжнародному ринку конкурують фірми, а не країни» [9, С. 51]. Діяльність сучасних фірм характеризується значною і різноманітною галузевою і багатогалузевою структурою виробництва, диверсифікація якого привела до охоплення 30-50 галузей в найбільших компаніях і контролю більше половини світового промислового виробництва, 2/3 міжнародної торгівлі і 4/5 усіх ліцензій і інших прав власності на ноу-хау, нові технології і техніку [3; 13].



Рис. 1. Види та структура діяльності НАК «Нафтогаз України»

Джерело: складено автором

Характеризуючи роль державних підприємств нафтогазового сектору України, слід відзначити, в першу чергу, Національну акціонерну компанію (далі – НАК) «Нафтогаз України», що є не лише провідним підприємством нафтогазового сектора України, але й найбільшим підприємством країни взагалі. НАК «Нафтогаз України» – вертикально-інтегрована нафтогазова компанія, що здійснює повний цикл операцій з розвідки та розробки родовищ, експлуатаційного та розвідувального буріння, транспортування та зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам. Понад 97% нафти і газу в Україні видобувається дочірніми підприємствами та структурними підрозділами даного підприємства [8].

Підприємство здійснює переробку газу, нафти та конденсату на п'яти газопереробних заводах (ГПЗ), що входять до складу «Нафтогаз України», виробляючи на них скраплений газ, моторні палива та інші типи нафтопродуктів. Підприємство також має фірмову мережу автозаправних стан-

цій. Види та структуру діяльності підприємства показано на рис. 1.

Серед найбільших компаній на нафтогазовому ринку країни (що діють у структурі Нафтогазу), з огляду на їх значення для розвитку нафтогазового сектора країни, економіки країни в цілому, економічної та енергетичної безпеки країни, слід відзначити «Укртрансгаз», що керує 13 підземними сховищами газу (ПСГ) загальним обсягом понад 32 млрд м³, які є частиною газотранспортної системи України і призначені для забезпечення безперервної поставки газу до європейських країн за рахунок накопичення запасу в літні місяці з подальшим використанням у зимовий період [12]. Найбільшою ж нафтовидобувною компанією України і найбільшим українським виробником скрапленого газу є «Укрнафта» [11].

Характеризуючи динаміку розвитку українського нафтогазового сектору та місце в ньому державних підприємств, інкорпорованих у ДАК «Нафтогаз України», проаналізуємо динаміку обсягів використання та імпорту природного газу в Україні (рис. 2).

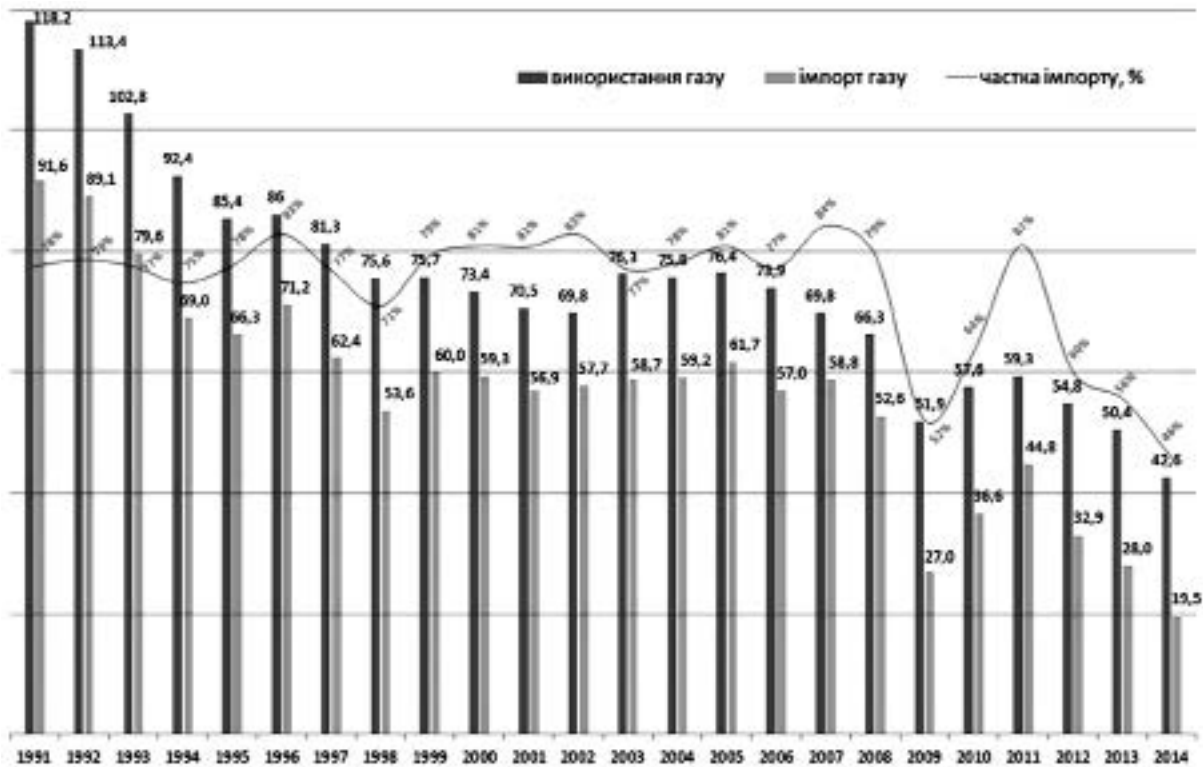


Рис. 2. Обсяги використання та імпорту природного газу в Україні, млрд. куб. м. Джерело: дані НАК «Нафтогаз України» [8].

Дані рис. 2. свідчать, що, з часу проголошення незалежності України в 1991 році обсяги використання та імпорту газу суттєво знизились (використання - майже втричі, імпорт - у чотири рази), у цілому зниження обсягів споживання відбувалось стабільно, протягом усього періоду дослідження; натомість частка імпорту у споживанні газу майже весь час трималась на рівні, близькому до 80%, і лише в останні роки, значною мірою через політичну ситуацію та складні відносини з основним постачальником – Росією, частка імпорту у споживанні суттєво знизилась. Отже, протягом майже двох десятиліть державу влаштовувало не лише те, що не відбувається імпортозаміщення у постачанні газу, але й те, що виробництво власного газу падало разом з падінням споживання, що відбувалось не через економію, а значним чином завдяки падінню промислового виробництва.

Отже, можна констатувати, що газ власного видобутку, головним видобувальником, транзитером, постачальником насе-

ленню та підприємствам є державні нафтогазові підприємства, є менш конкурентоспроможним за імпортний. Тому, що за інших умов при падінні споживання і при мінімальному захисті інтересів власних видобувальників частка українського газу в структурі споживання зростає більш динамічно. Вказані обставини підтверджує і динаміка видобутку газу в Україні (рис. 3), яка є нестабільною, не відображає реальних потреб імпортозаміщення та розвитку.

При цьому за останні роки видобуток газу державними підприємствами знижується, на цьому тлі приватні компанії показують вищу ефективність та динаміку нарощування виробництва (збільшення обсягів виробництва в 6 разів з 1998 року проти падіння на 2% у Нафтогазу).

Що стосується динаміки видобутку нафти та газового конденсату в Україні (рис. 4) – з 1998 по 2014 роки стабільним є видобуток приватних компаній, але обсяги видобутку не є визначальними для розвитку нафтогазового сектору, натомість Нафтогаз за цей період зменшив видобуток майже на

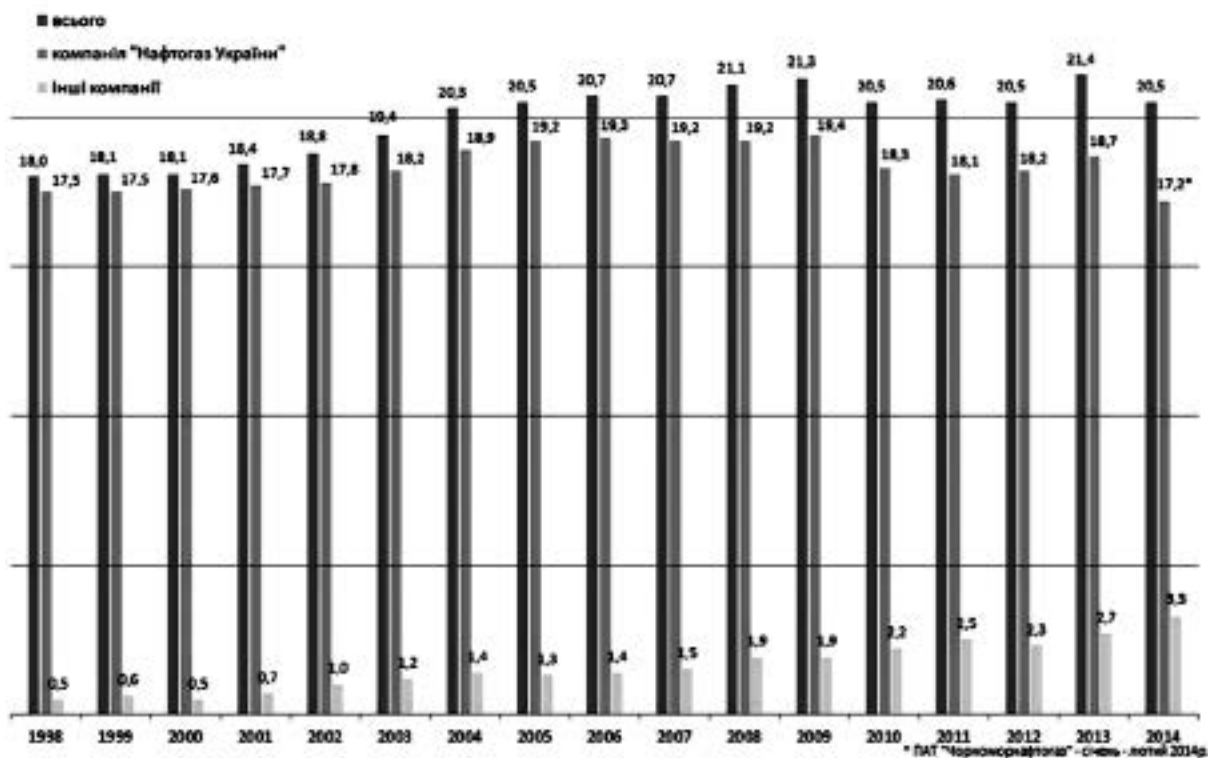


Рис. 3. Видобуток газу в Україні, млрд. куб. м.

Джерело: дані НАК «Нафтогаз України» [8]

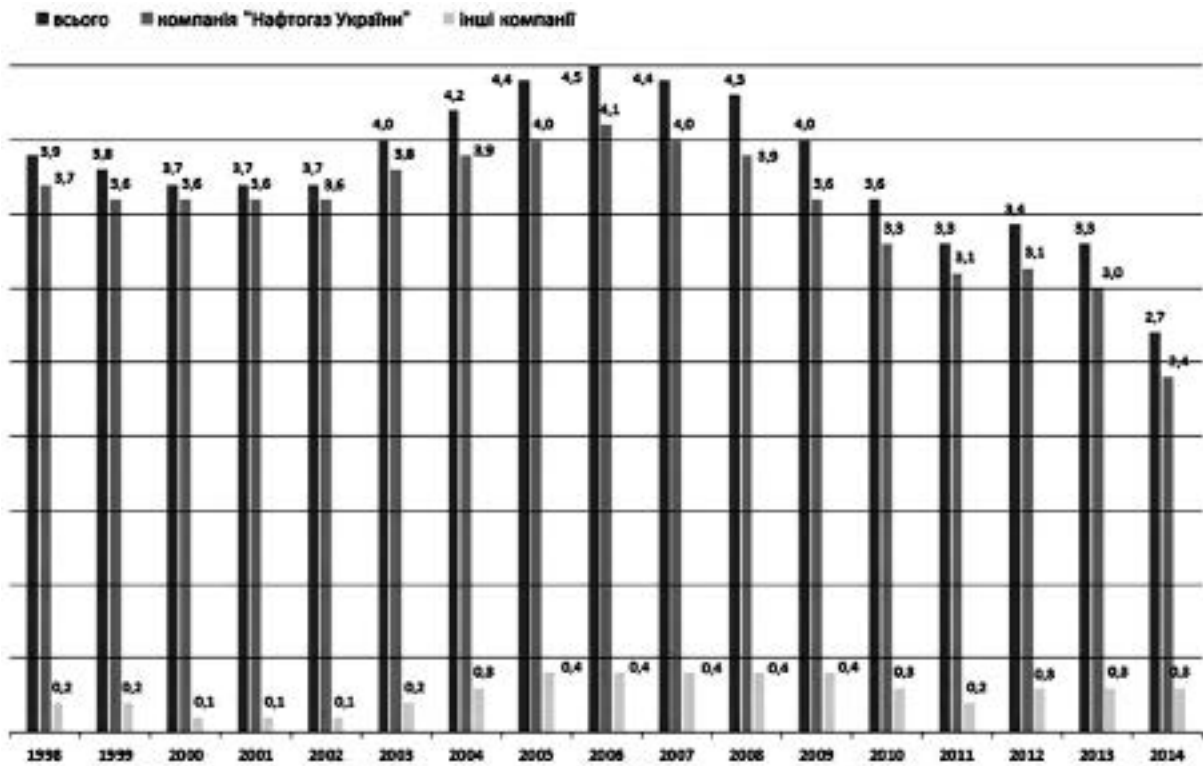


Рис. 4. Видобуток нафти та газового конденсату в Україні, млрд. тон
Джерело: дані НАК «Нафтогаз України» [8]

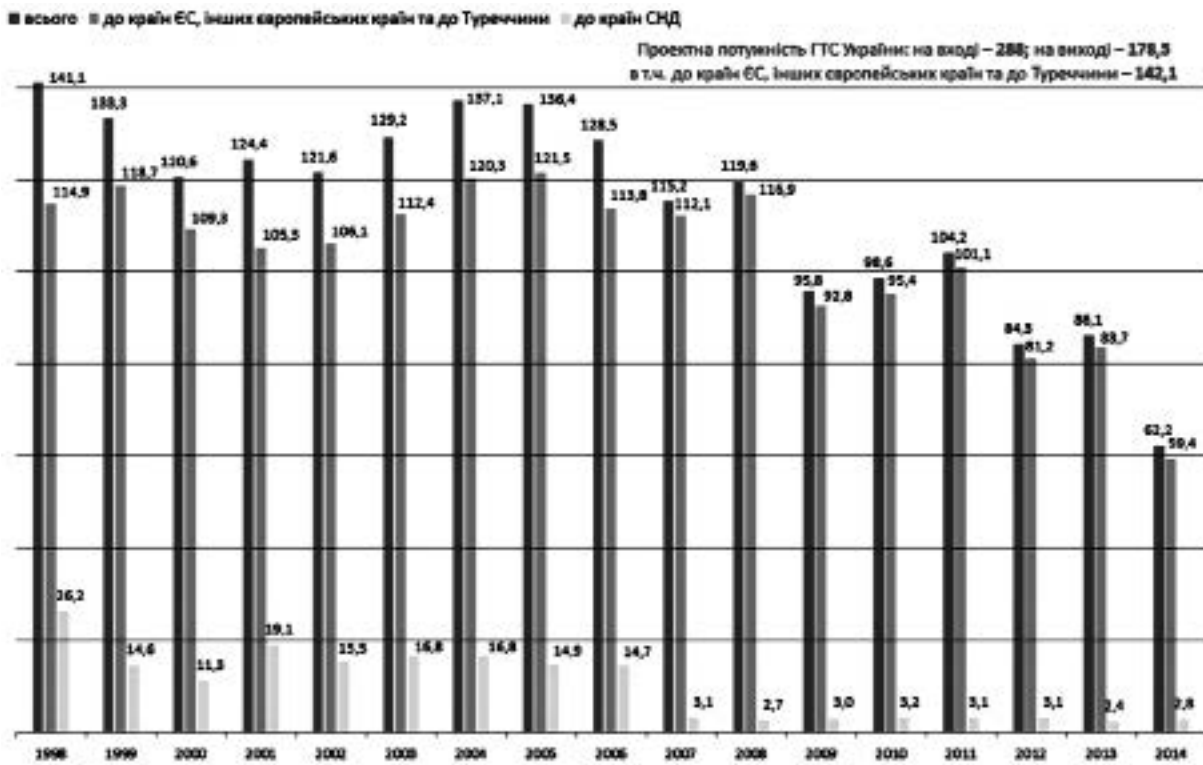


Рис. 5. Обсяги транзиту природного газу територією України, млрд. куб. м. на рік
Джерело: дані НАК «Нафтогаз України» [8].

35%, що є вкрай негативною тенденцією, що свідчить про неефективність дій монополіста ринку.

Наступною характеристикою нафтогазового сектору, що визначається суттєвим впливом державних підприємств, є обсяги транзиту природного газу територією України (рис.5), які з 1998 року зменшились на 56%; отже, країна отримує менше експортної виручки і менш ефективно використовує існуючі потужності ГТС. У той же час, дещо меншим є падіння транзиту до країн ЄС (48%), що свідчить про поступову переорієнтацію роботи ГТС на 100% задіяння для обслуговування потреб лише Європи. Отже, саме європейським споживачам потрібна вітчизняна система транзиту природного газу, і це слід використовувати як один з інструментів розвитку взаємовідносин з Європою у процесі євроінтеграції нашої країни [2].

У якості основного маршруту для російського газу до Європи, Україна є життєво важливою для як європейської, так і російської енергетичної безпеки. Європейський Союз прагне забезпечити поставки газу через Україну шляхом інтеграції України до європейського енергетичного ринку. У свою чергу, Росія прагне забезпечити стабільний експорт свого газу і продовжує тиснути на уряд України з метою забезпечення контролю над газотранспортною системою України.

Слід зазначити, що, діючи в умовах єдиного європейського ринку [4], у тому числі енергетичного, державні нафтогазові підприємства будуть працювати в умовах конкуренції, що є незвичним для монополіста «Нафтогаз» та, можливо, ряду державних нафтогазових компаній, які можуть бути створені внаслідок його реструктуризації та можливого дроблення найближчим часом [7]. На конкуренцію в нафтогазовій сфері між країнами або всередині країни впливає політика уряду, включаючи: політику на імпорт і експорт електроенергії; дозвіл на будівництво певних типів генеруючих джерел; податки; закони з охорони навколишнього природного середовища тощо. Так, на конкуренцію впливають критерії надійності. Наприклад, такі критерії

прийняті Радами з надійності в Північній Америці, у USRTE і Nordel System в Європі [14]. Енергокомпанії мають добровільні угоди за даними критеріями для планування та експлуатації систем генерації та передачі електроенергії, що забезпечує надійність всієї енергосистеми.

Загальні проблеми енергозабезпечення та окремі питання, що на них впливають, знаходяться під постійною увагою світових та регіональних міжнародних організацій, і в першу чергу - енергетичних. Це – Міжнародне енергетичне агентство (МЕА) (було створено у 1974 р. 18-ма західноєвропейськими державами, США, Канадою, Новою Зеландією, Японією під час енергетичної кризи 70-х років) [5], Всесвітня енергетична рада (ВЕР), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Статуправління Європейської Комісії (ЄВРОСТАТ) та ін. Деталізований розгляд проблем підвищення енергоефективності споживання в ринкових умовах наведено в документах договору Енергетичної хартії. Стрижневим елементом стратегії розвитку глобальної енергетики визнано забезпечення міжнародної енергетичної безпеки. У 2010 році Україна приєдналася до Європейського енергетичного співтовариства (ЄЕС), створеного Європейським Союзом та рядом країн Південно-Східної Європи і стала членом Європейського енергетичного співтовариства з 01.02.2011 року [6].

До українського законодавства в енергетичній сфері вже було внесено поправки, що передбачають створення кращих умов для інвесторів і створення більш прозорих та послідовних правил гри на енергетичному ринку країни, що, безумовно, має сприяти інтенсифікації євроінтеграційних процесів. У травні 2011 року Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами без обмеження терміну дії процедури». У минулому ця практика передбачала видачу дозволів тільки на один рік, що викликало багато проблем для надрокористувачів. Іншими важливими нововведеннями до чинного законодавства є наступні:

– Закон України «Про засади функ-

ціонування ринку природного газу», що був прийнятий 8 липня 2010 року [10]. Це важливий крок на шляху гармонізації законодавства в енергетичній сфері до умов європейського законодавства. Прийняття закону дозволить забезпечити системний підхід до створення умов для стабільного функціонування ринку природного газу та його подальшого розвитку і сприятиме адаптації українського законодавства згідно з відповідними законами ЄС. Закон реалізує три основні принципи: 1) вільний вибір постачальників газу споживачами; 2) вільний та рівний доступ до газотранспортної системи; 3) відділення процесів транспортування газу від його розвідки та видобування, а також поділ розподілу газу від його видобування, поставки, зберігання і транспортування.

– Прийняття ряду нових законів: Законів України «Про газ (метан) вугільних родовищ» в 2009 р., «Про особливості оренди чи концесії об'єктів державної власності паливно-енергетичного комплексу» в 2011 році; Закон України «Про угоди щодо розподілу продукції» був змінений у листопаді 2011 року до оголошення тендера на розробку вуглеводнів на основі угод про розподіл продукції на початку 2013 року; Закон України «Про державно-приватне партнерство», прийнятий 1 липня 2010 року (визначає організаційні та правові підстави, основні принципи для співробітництва між державними та приватними партнерами на договірній основі).

Слід відзначити, що Україна, як і будь-яка інша країна світу, має можливість реалізувати власну економічну модель організації енергоринків, навіть за умов інтеграції до європейського економічного та простору. Вказана модель повинна відображати загальнополітичні, географічні, загально-економічні особливості країни, специфіку енергосистеми, а саме:

- структуру генеруючих потужностей за видами і територіальним розміщенням, ступінь енергозабезпеченості регіонів;
- ступінь централізації диспетчерського регулювання енергосистеми;
- державну політику тарифоутворення.

Висновки

Через особливу роль енергетики для розвитку економіки і екологічної сфери будь-якої країни, в тому числі – України, – і серйозну загрозу наслідків виникнення та розвитку різного роду кризових ситуацій як у галузі, так і суміжних галузях, ситуація в енергетиці дуже тісно пов'язана з проблемою забезпечення енергетичної складової економічної безпеки. Саме тому роль ефективної діяльності державних нафтогазових компаній, які переважно інкорпоровані в межах НАК «Нафтогаз України» і часто діють як монополісти на нафтогазовому ринку країни, є визначальною для розвитку не лише нафтогазового комплексу країни, але й економіки країни в цілому.

Вибір певного напрямку і конкретного механізму здійснення організаційно-економічного управління процесами розвитку державних нафтогазових підприємств залежить: по-перше, від інтересів держави та господарюючих суб'єктів, по-друге, – від організаційно-економічних умов їх функціонування. За цих умов слід відзначити потребу гармонізації нормативно-правової бази в нафтогазовій сфері до стандартів ЄС, структуризації вітчизняного капіталу та організаційних елементів нафтогазового сектора в потужні фінансово-промислові утворення, розвитку інновацій, підтримки і захисту національних інтересів та застосування по відношенню до державних нафтогазових підприємств дієвих інструментів фінансового контролю.

Література

1. Европейская стратегия безопасности энергоснабжения (Зеленая книга) / Европейская Комиссия; «Интерсоларцентр». – М., 2002
2. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
3. Журнал Fortune назвал 50 самых успешных компаний в мире. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.>

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено дослідження передумов формування та розвитку ефективного нафтогазового сектора України в умовах європейської інтеграції та проблем забезпечення конкурентоспроможності та ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств за цих умов. Актуалізується значення підвищення ефективності діяльності державних компаній нафтогазового сектора до європейського рівня з метою створення ефективного локального нафтогазового ринку та виходу на глобальний ринок в якості рівноправного гравця з потенціалом розвитку. Відзначається потреба гармонізації нормативно-правової бази в нафтогазовій сфері до вимог Європейського Союзу, структуризації вітчизняного капіталу та організаційних елементів нафтогазового сектору в потужні фінансово-промислові утворення, розвитку інновацій, підтримки і захисту національних інтересів та застосування по відношенню до державних нафтогазових підприємств дієвих інструментів фінансового контролю.

SUMMARY

The article studies prerequisites of the formation and development of effective oil and gas sector in Ukraine in terms of European integration and the problems of ensuring competitiveness and performance of public oil and gas companies under these conditions. The topicality of significance to improve the efficiency of public sector oil and gas companies to the European level in order to create effective local oil and gas market and enter the global market as an equal player with development potential is demonstrated. The need for harmonization of the legal framework in the oil and gas sector with the EU requirements, structuring of domestic capital and organizational elements of the oil and gas sector in the powerful financial and industrial organizations, development of innovation, support and protection of national interests and application to the public oil companies effective tools of financial control is noted.

dengi.ua/news/46166.html.

4. Засадко В.В. Перспективи транскордонної співпраці України в енергетичній сфері в контексті Європейської політики сусідства. / В.В. Засадко. // Збірник наукових праць. ЛНТУ. – Випуск 6 (23). – Ч.1. – Луцьк, 2009. С. 29.

5. Міжнародне енергетичне агенство. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iea.org/>

6. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tre.kmu.gov.ua/>

7. Моделювання впливу інтеграційних рішень в енергетиці на передумови досягнення сталого розвитку території: монографія / [І.І.Гусева, В.В.Дергачова, Н.В.Караєва, І.В.Сегеда та ін.]; за заг.ред. Н.В.Караєвої. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2010. – 346 с.

8. НАК «Нафтогаз України». Офіційний сайт компанії. – [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/>

9. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. / М. Портер. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

10. Про засади функціонування ринку природного газу: Закон України від 08.07.2010 № 2467-VI // Відомості Верховної ради України (зі змін. та допов.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2467-17>

11. Укрнафта. Офіційний сайт компанії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrnafta.com/ua>

12. Укртрансгаз. Офіційний сайт компанії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://utg.ua/>

13. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: моногр. / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

14. Asal H.P., Jacob B., Schmits J. UCPTC: Coordination of Frequency Control and Cross-Border Exchanges // Development and Operation of Large Interconnection Systems, Conf. Proc., Tunis, May 3-5, 1993. – 11 p.